

Kürtleriň ajam sadranjyndaky soňky göçümi: Mehabat Kürt Respublikasy

Category: Kitapcy,Sözler,Taryhy makalalar

написано kitapcy | 26 января, 2025

Kürtleriň ajam sadranjyndaky soňky göçümi: Mehabat Kürt Respublikasy KÜRTLƏRİŇ AJAM SADRANJYNDAKY SOŇKY GÖÇÜMI: MEHABAT KÜRT RESPUBLİKASY

Paýtagty Mehabat bolan Kürt respublikasy kürt dilini döwlet dili diýip yylan etdi we ministrler sowetini düzdi. Döwletiň başyna-da Kady Muhammet getirildi. Şol ýyl Eýran Azerbaýjandy da herekete geçdi we ruslaryň goldawy bilen özygtyýarlylygyny yylan etdi

Osmanly döwletiň soňky beýik patşasy Abdylhamydyň döwri kürtler altın döwrünü başdan geçiren bolsa gerek.

Soltan Abdylhamyt Gündogarda Rus, Ermeni, Ajam giñelmelerine

garşy kürtlere güýçli syýasy we harby goldaw beripdi. Bu goldaw şeýle bir ýagdaýlara gelip ýetipdi welin, Stambuldaky birnäçe gatlak mundan ynjalyksyzlyk duýýandygyny aç-açan dillenýärdi. Soltan bu tankydy belliklere şeýle jogap beripdi:
– Kürt kethudalarynyň käbiriniň çagalaryny Stambula getirip ýerleşdirendigim üçin tankyt edilýänimi bilyärin. Ençeme ýyllap hristian ermeniler nazir (ministr) wezipelerini eýeläp geldiler. Mundan soñ öz dinimizden bolan kürtleri özümize ýakynlaşdyrmagyň näme zyýany bolup biler?

(Alakom – «Köne Stambul kürtleri» / «Eski İstanbul Kürtleri»)

Sultan Abdülhamit II

Sultan goldawyny diñe kürt çagalaryny ýetişdirmek bilen çäklendirmedi, ol gönüden-göni özüne tabyn «Hamidiye» batalýonlaryny gurup, bu goldawy hasam ýokarky sepgide

ýetiripdi. Karar «Takbir Hatty-Hümaýunda» yylan edilipdir. Günlerde bir gün Aramdan (ermen), Arif Hikmetden (laz), Selanik mebusy (deputaty) Karasudan (jöhit), Draç mebusy Esad Toptaniden (alban) ybarat bihepbeler topbagynyň mälim eden fetwasyndan soñ iñ uly kürt howandary Soltan Abdylhamyt taryh arenasyndan çekildi.

Şondan soñ osmanly kürtlери döwlete tabynlyklaryny dowam etdirenem bolsalar, aýratynam Eýranyň çäklerinde galan kürtler bilen syýasy baglanyşygy doly kesilipdi.

ŞEREFNAME KÜRT TARİHİ

SEREFHAN BİTLİSİ Farsça'dan Çeviren: Abdullah Yegin

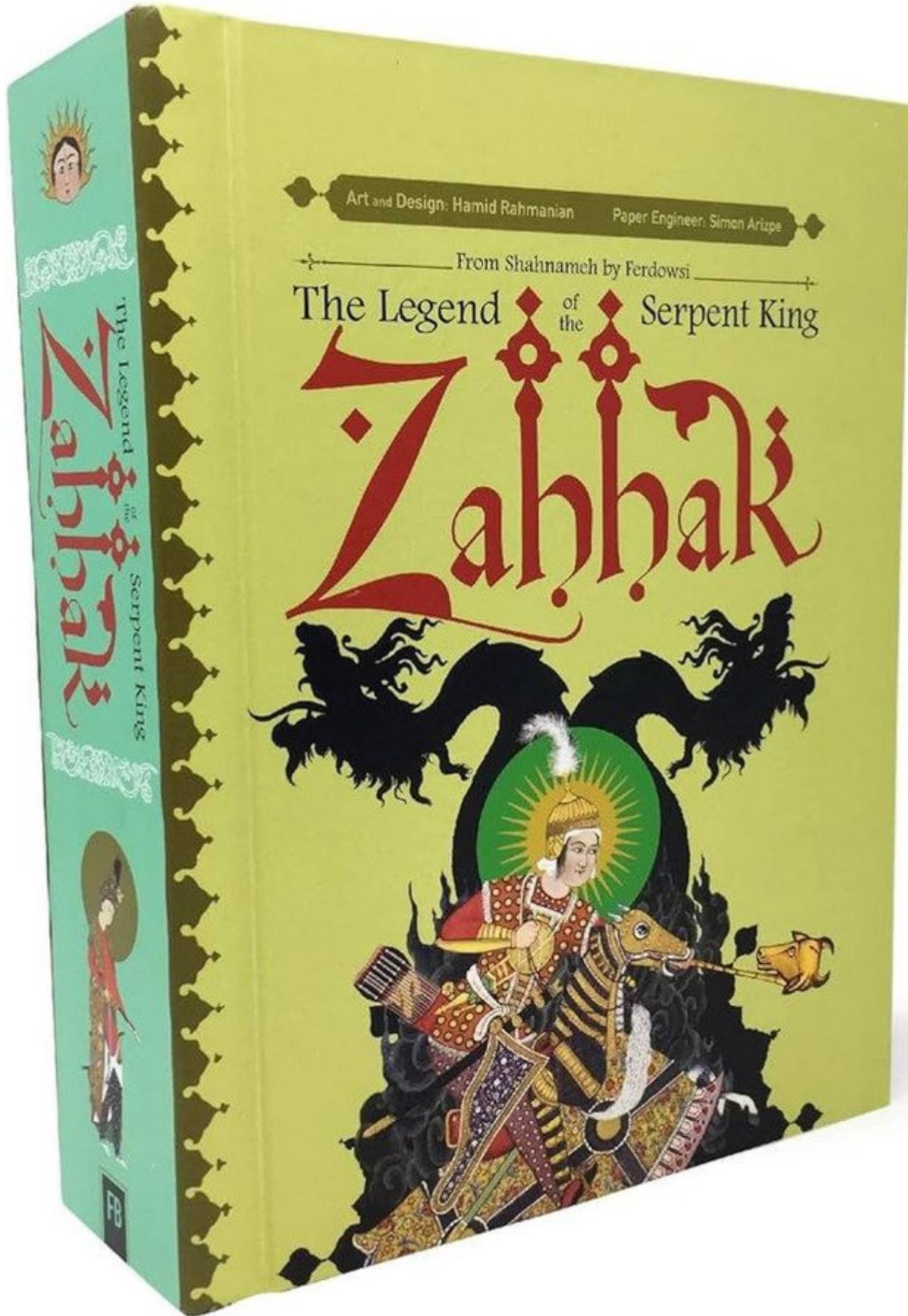
Nübihar

7.

- Eýranda kùrt respublikasynyň gurulmagyna giden müddet
Eýranda ilatyň uly düzümini tutýan kùrtler syýasy taryhlaryny

medlere birikdirýär. Her halkda bolşy ýaly kürtleriň Eýranda taryh arenasyna çykyş mifiki hekaýatlar arkaly gürrüň berilýär:

XVI asyrda ýazylan «Şerefnamanyň» awtorynyň toplan käbir hekaýatlary bar. Taryhy gollanma bolan «Şerefnamada» mifiki despot bolan Zahhak (Ezdahak we Dahhak hem diýilýär) bilen pars dili barada rowaýat gürrüň berilýär. Rowaýatda Zahhagyň iki egninden ýylanyň kellesi çykypdyr. Olary diňe günde iki sany ýaş ýigidin beýnisi iýdirilenden soň köşeşdirip bolupdyr.

Ýaşlaryň ýylan kellelerine gurban edilmegi uzaga çekipdir.
Ahyrynda bir hile oýlanyp tapylyp, ýylan kellelerine ýaş
ýigididiň beýnisiniň ýerine goýnuň beýnisi iýdirilipdir.

Şeýlelikde her gün iýdirilmeli ýigitleriň biriniň daga gaçyp gutulma mümkünçiligi döräpdir. Ine, daglara gaçan şol adamlardan emele helen jemgyýet hem kürt halkyny kemala getiripdir. (XX)

Taryhy mifler bir ýana goýlanda, eýran kürtleri taryhyň dürlü döwürlerinde shaýy-ajam syýasaty üçin uly howp-hataryň çeşmesidi, çünki kürtler her bolýan zatda sünni Osmanly bilen ýaranlyk gurup, ullakan meseleleri döredip bilyärdiler.

Şaýy türkler bilen ajamlaryň hereketi şu meselede esassyz hem däldi. Ýawuz Soltan Selimiň Gündogar ýörişlerinde etran kürtleri tasdan tutuş Ajam ýurdunyň Osmanlynyň eline geçmegine sebäp bolupdy.

Eýranylaryň Urmiye sebitinde eden gandöküşliginden soň 1880-nji ýylda Osmanly döwletiniň goldaýan 20 müň kürt atlysy Şeýh Ubeýdullahyň ýolbaşçylygynda sergedi aşyp birnäçe şäheri eýeledi we eýran goşunyna uly ýitgileri çekdirdi.

Şeýh Ubeýdullah

Eýran bu gozgalaň diňe Osmanly bilen dil tapşyp, uly eglişikkeri edensoň soň basyp ýatyryp bildi. Eýran şasy bilen görüşen Şefh Ubeýdullah özünüň diňe osmanly soltanyna boýun

egjegini aýdyp, eýelän şäherlerini Osmanly döwletiniň arada durmagynda yzyna gaýdyp berdi.

Osmanly döwleti bu ýörişi guran şeýhi Mekgä ugradyp, ömrüniň galan böleginde howpsuz ýaşamagyny üpjün etdi. Elbetde, şeýh wagtal-wagtal Osmanlynyň özüne garşy-da käbir bökdencilikleri döredenem bolsa, köplenç soltana tabyn syýasat ýöretdi.

Birinji jahan urşy ýyllarynda osmanly goşuny 1915-nji ýylyň 30-njy ýanwarynda Töwrizi eýeläp bildi. Şol wagt Eýrany gysymynda saklap duran Russiýa täze Kürt-Osmanly ýaranlygynyň bolmagyndan gorkup, uly gyrgynçylyga girişdi.

Birküç ýylyň içinde Sewr ýaraşyk şertnamasynyň 63-64-nji maddalary kürtlere Osmanlynyň çäklerini-de öz içine alýan ýerlerde garaşsyz döwlet gurmagy wada berýärdi. Yöne bu maddalar käbir ekstremistik-milletçi kurt toparlaryndan başga hiç kimi gyzyklandyrmadı. Munuň düýp sebäbi Ermeni, Rus, Ajam üçburçlugynda kürtleriň iñ uly ýarany ahyrynda ýene sünni türkler bolup çykýardı.

Ruslaryna goldawyna daýanýan Eýran şalygy kürtlere garşy düýpli assimilizasiýa syýasatyny ýöretdi. Kurt dili döwlet edaralarynda gadagan edildi, ýerli egin-eşikleri geýmek syýasy simwol hasaplandy we belli kurt han-begleri ýurtdan sürgün edildi.

WILLIAM AEGLETON

Çeviren M. Emin Bozarslan

**M 1946
MEHABAD
KÜRT
CUMHURİYETİ**

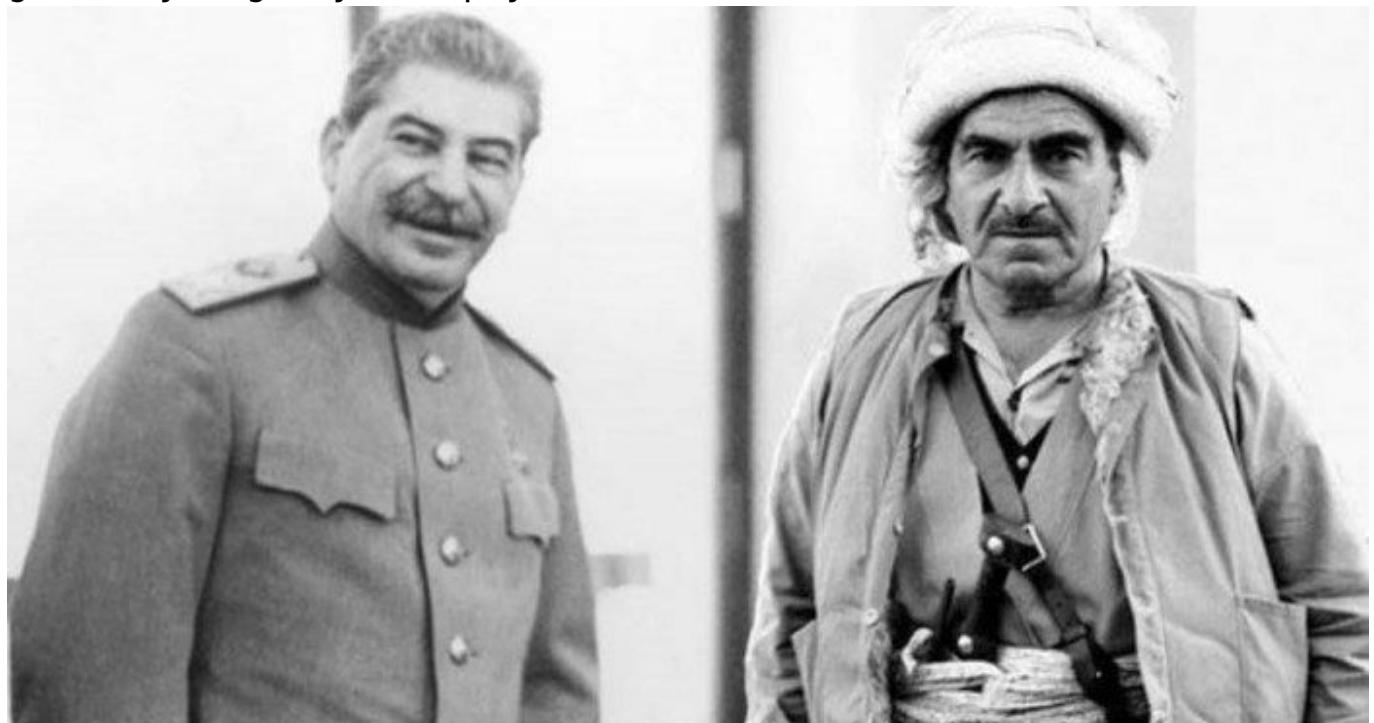

Ikinji jahan urşy ýyllary bolsa eýran kürtleri üçin düýbünden başga hili öwrümi emele getirdi duruberdi. Sowet Soýizy kürtlere bolan garaýsyny üýtgetdi. Munuň iki sebäbi bardy: kürtleriň Faşistik Germaniya bilen ýakynlaşmagynyň öňünü almak we Günbatar bilen gatnaşyklaryny ösdürýän şalyk režime garşı kürtleri ullanmakdy.

1941-nji ýylда tagta geçen Muhammet Ryza Pehlewiniň doly diýen

ýaly iňlisleriň täsiri astynda bolmagy eýran kürtleriniň Sowet Soýuzy bilen güýçli ýaranlyk gurmagyna getirdi. Kürtler ruslaryň goldawyna-da arkalanyp, «Komel» ady bilen gizlin gurama açdy. Kürtleriň eýran agalygyndan halas bolmagyny maksat edinen guramanyň belli ýolbaşçysynyň bolmandygy sebäpli «Komel» düýpli işleri amala aşyryp bilmändir.

Mehabat atly kiçijik kürt welaýatynda ýasaýan Kady Muhammediň gizlin guramanyň hatartna goşulmagy biken Mehabat bir demde Eýrandaky garaşsyzlyk hereketiniň merkezine öwrüldi. 1945-nji ýyla gelinende eýýäm Eýranyň kürt taýpalarynyň barsy gizlin guramanyň agzasy bolupdy.

Molla Mustapa Barzany

Barzany maşgalasynyň «Komel» guramasyna beren goldawy gurama gurulandan soñ eýranly kürt az wagtyň içinde güýçli jemlenişmäge başlady. Yrakdaky Mustapa Barzanynyň tabynlygyndaky esgerleri bilen bu guramanyň hataryna goşulmagy uly gozgalaňyň oduny tutasdyrdy.

1945-nji ýylда Bakuda ruslar bilen gepleşik geçiren Kady Muhammet şa režimine garşıy herekete geçdi. Şa režimi güýçli rus goldawyna arkalanan kürt gozgalaňynyň hötdesinden gelip bilmänsoň, 1946-njy ýylyň 22-nji ýanwarynda özbaşdak kürt respublikasynyň gurlandygy yylan edildi.

Kady Muhammet

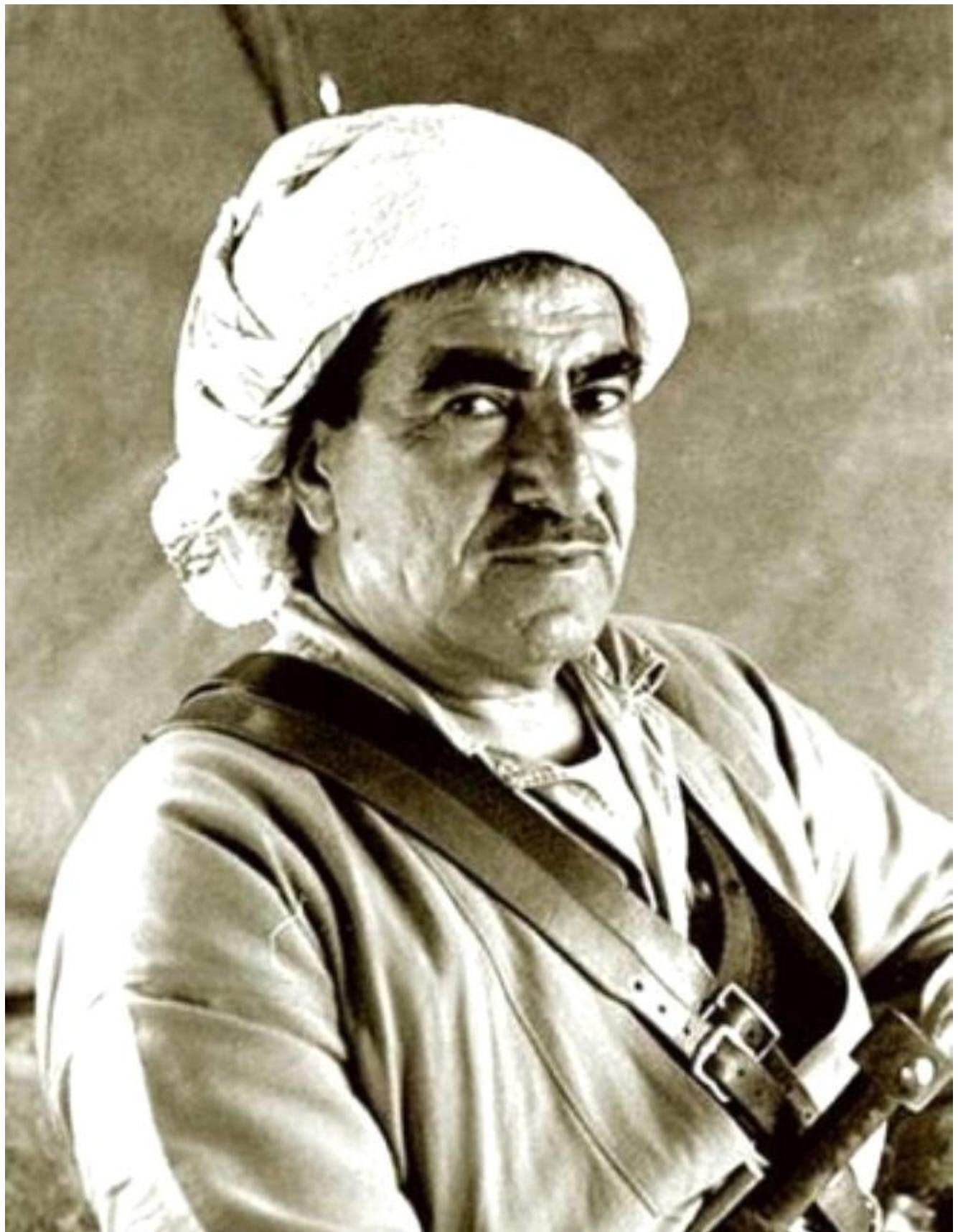
Paýtagty Mehabat bolan Kürt respublikasy kürt dilini döwlet dili diýip yqlan etdi we ministrler sowetini düzdi. Döwletiň başyna-da Kady Muhammet getirildi. Şol ýyl Eýran Azerbaýjanya-da herekete geçdi we ruslaryň goldawy bilen özygtyýarlylygyny yqlan etdi.

Kürtleriň guran bu respublikasy ruslara arkalanýandygy sebäpli Günbatar dünýäsi tarapyndan goldaw tapmady we BMG tarapyndan ykrar edilmedi.

Günbatar goldawy bilen içerkى meselelerini birýanalyk eden şa režimi herekete geçdi we Töwriż merkezli Eýran Azerbaýjanynda gurlan hökümeti ýykmagy başardy. Şa režiminiň eýran türklerine garşy eden gyrgynçyligynда Sowet Soýuzynyň sesini çykarmış durmagy kürtleri gaýga batyrdy.

Mundan soň şa režimi bilen gepleşiklere başlan Kady Muhammet şäheri eýran režiminiň ygtyýaryna bermäge razy boldy. Urmiýede we Mahabatda eýranly kürtler garşylyk bermegi bes edensoň, Mustapa Barzany tabynlygynyndaky goşun birliklerini-de alyp, Eýranyň territoriýasından çykdy.

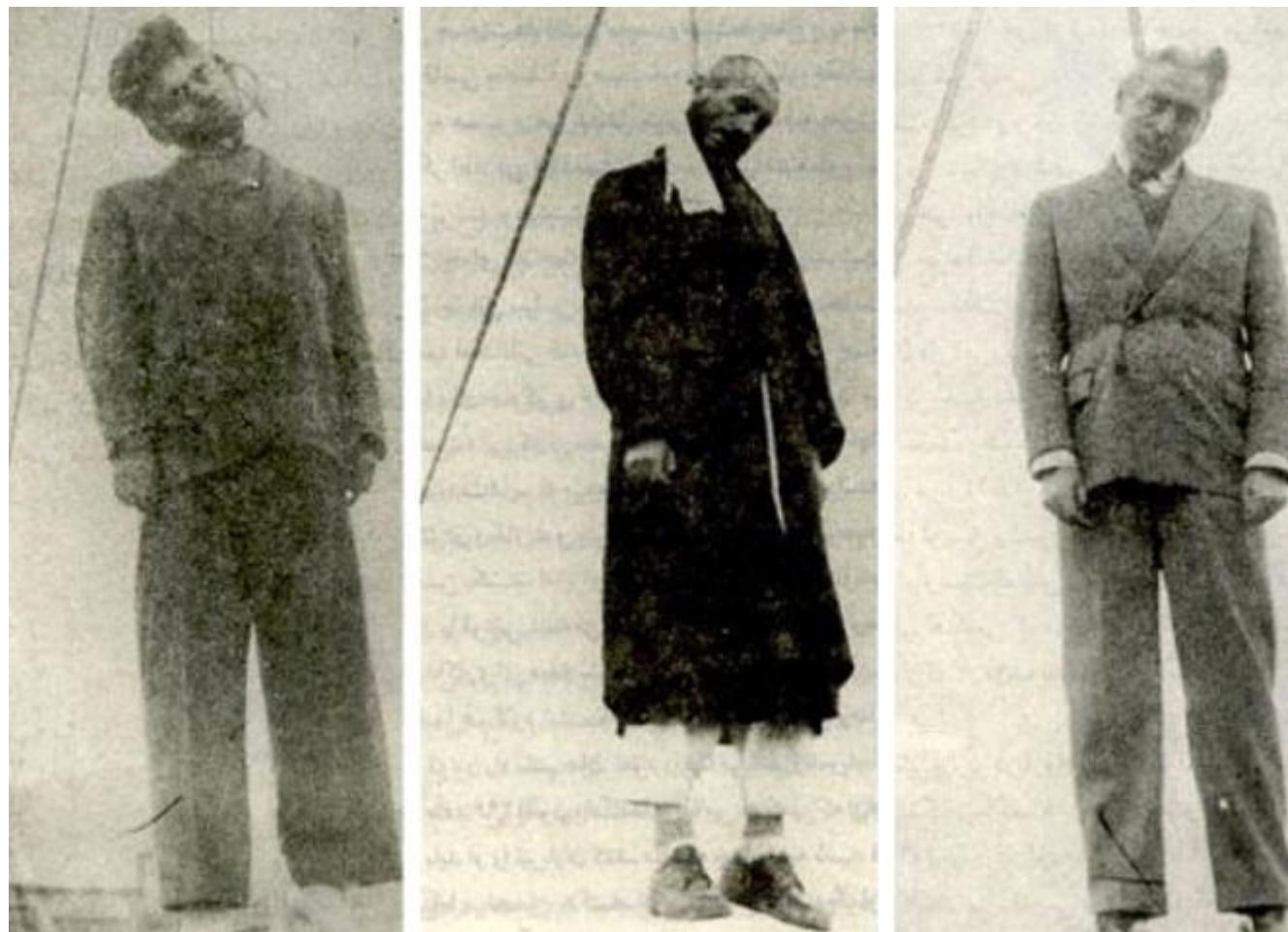

Molla Mustapa Barzany

Mehabatly kürtleriň kommunizme girişip gidibermezligi we Eýran Azerbaýjany bilen birlikde hereket etmezligi Sowet Soýuzynyň goldawyny ýitirmegine sebäp hökmünde görkezilse-de, Molla

Mustapa Barzany Mehabadyň yza tesişini şu sözler bilen düşündiripdi:

«Aslynda eýran goşuny kürtleri ýeňmedi, Angliýa we ABŞ Sowet Soýuzyny ýeňdiler».

Mehabat boýun egenden soñ ölüm jezasyna höküm edilen kürt ýolbaşçylary

Eýran ilkibaşa Kady Muhammet bilen sazlaşykly şähere girýän ýaly hereket edenem bolsa, dolandyryşy doly gysymyna gysandan soñ ilkinji nobatda Kady Muhammedi garaşsyzlygyny yqlan eden Mahabat meýdanynda dardan asdy. Mahabatly kürtler eýran türkleriniň uçraýsy ýaly gyrgynçylyga uçramandyklary sebäpli özlerini nesibeli saýdy.

Mehmet MAZLUM ÇELIK,

@MMazlumcel

celikmehmedmazlum@gmail.com

Ýekşenbe, 26.09.2021 ý. Taryhy makalalar